

TOPIKUS JOBBOLDAL, UTÓPIKUS BALOLDAL

C Z O P F Á R O N

„Terek rendülnek, idők zubognak.”

Karl Marx¹

„A hajszának vége [...] az idő térré válik.”

Martin Heidegger²

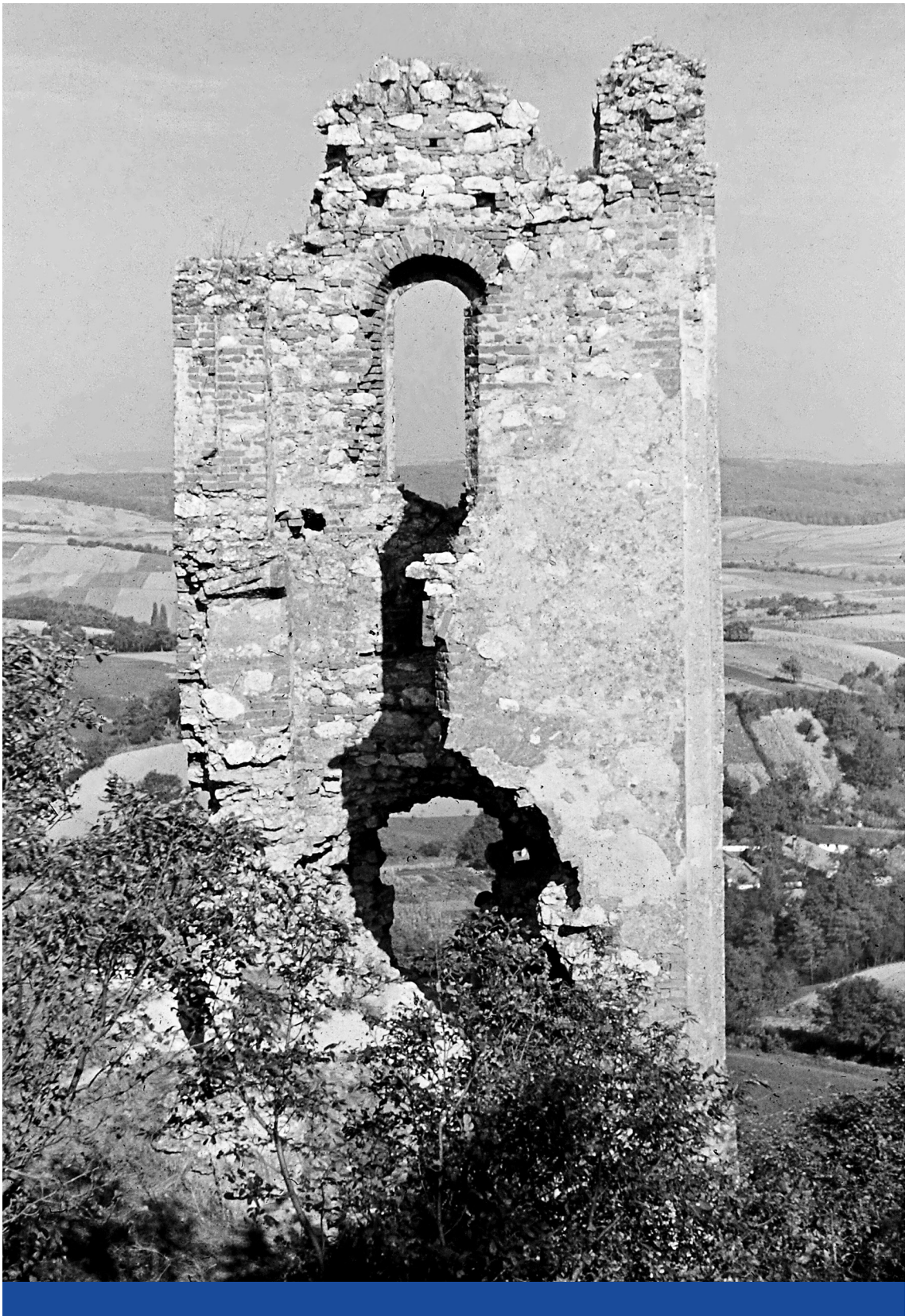
AZ UTÓPISTA TEKINTET

Lenin ritkán néz ránk, általában inkább a távolba tekint, és a kezével is határozottan maga elé mutat, hadd lássa mindenki, amit ő már rég látni vél. De hiába követjük tekintetünkkel a megadott irányt, nincs ott semmi, amiből kikövetkeztethetnénk, hogy pontosan mit néz olyan merőn a bolsevik vezér. Talán olyasvalamit néz, ami még nincs? És nyomában mind a kommunisták, mit néznek úgy?

A szovjet festmények és propagandaplakátok szembeötlő vonása éppen az, hogy a rajtuk szereplő alakok nem jelenvaló és a képen számunkra is látható dolgok felé fordulnak, hanem a horizonton túlra pillantanak, mintha nem is a térben, hanem az időben akarnának meglátni valamit. Az agrárszocialista fegyelem eklatáns példájaként előfordul, hogy holmi reakciós legelészés helyett még a birka is ugyanarra a távoli pontra tekint, mint az ötéves terv gondolatától fellelkesült parasztok. Ez már tényleg ideális helyzet! Úgy tűnik, Marx kitarító olvasása a várttal ellentétes hatást eredményez, és a könyvbarátokra jellemző rövidlátás helyett távollátást, jobban mondva *túllátást okoz*. Ily módon távoli dolgok jelennek meg a semmiből, és közeliékné válnak el nyomtalanul. A természetben hasonlót nem figyelhetünk meg. Az ideológiai optikában viszont nagyon is létező jelenségről van szó, amely akkor a leginkább szembe-tűnő, amikor a képeken Marx könyvei is megjelennek. Ekkor a rohamra induló vöröskatonák és Lenin esetén is szigorúbb ikonográfiai program valósul meg, mert az elvtársak hiába tartják a kezükben nyitva *A tőke* vagy a *Kommunista kiáltvány* vörös borítású köteteit – lehetetlen őket rajtakapni az olvasáson, mert mindig ugyanazzal a dúlt arckifejezéssel, olvasmányaikra ügyet sem vetve kémlelik a messzeséget. Kubától az orosz síkságokon át egészen Kamcsatkáig szemmel láthatóan minden kommunista így bánik Marx műveivel. Talán a maoista poszterek mennek a legmesszebb, mert azokon a vöröskönyvecskés távolba nézés itt leírt gyakorlata valóságos forradalmi tömegjelenségekbe torkoll. A felemelt könyv itt már inkább jeladás az atomháborúra, melyet néha robbanások, kibomló vörös lobogók, szuronyrohamok és lelkes csődületek kísérnek. A kommunisták a legdinamikusabb helyzetekben is mindegyre csak a messzeséget figyelik, nem a könyvet, nem egymást, nem is a környező vidéket, nem a robbanásokat vagy a zászlót – csakis a messzeséget.

1 Karl MARX: *An den Vater = Karl Marx Werke. Artikel Literarische Versuche Bis März 1843. Karl Marx Friedrich Engels Gesamtausgabe*. 1. köt. Dietz Verlag, Berlin, 1975. 622.

2 Martin HEIDEGGER: *Überlegungen II-VI. (Schwarze Hefte 1931-1938). Heidegger Gesamtausgabe [IV. Abteilung, Hinweise und Aufzeichnungen]* 94. köt. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 2014. 38.

Ősi hely – A cseszneki romvár bástyája, 1941 (Fortepan / id. Konok Tamás)

Ilyen tehát az utópista pillantás, amelynek sugara nem a térben, hanem az időben hatol előre. Oda néz, ahová mi még nem láthatunk. Az efféle képeken Hegel hatása jobban tetten érhető, mint a kommunista ideológusok írásaiban, mert a távolba meredő vörösök e festményeken és plakátokon nem mászt kémlelnek, mint a világszellem (*Weltgeist*) mozgását.

Lenin utópista formulája – „előre álmodni” – ugyanezt az alapelvet adja vissza már-már egy hadparancs erejével, mintha egy lineáris idősíkban akarná

mozgósítani a tudattalan egész mélységét. De joggal merül föl a kérdés, vajon voltak Leninnek álmai, hogy így beszélt? Hiszen az álmok *radikálisan konzervatív* vonása éppen az, hogy bennük az időnek nincs meghatározott iránya, viszont rendkívüli plaszticitás és gyakran szürreális, ám nagyon is konkrét topográfia jellemzi őket, melyben a történések, emléknymok és impressziók nem annyira az időben, mint inkább térszerűen különülnek el egymástól.³ A percek, órák, napok egymásutániságát, egyszóval a lineáris idő képzetét álmainkban egy térbeli kauzalitás⁴ váltja fel, amelyben a dolgok nem egymás után, hanem egymás mellett, szomszédos helyzetben vannak. Így tehát lényegesen több lehetőségünk van, mint a pusztán „előre”. A hagyomány embere mindig tudta, hogy a saját álmaiban jobban megbízhat, mint az utópisták jelszavaiban, és igaza volt. Hiszen „a valóságban nem létezik a dolgok egymásutánisága, csak egymásmellettség”.⁵

A valóság térbeli összetettségétől a forradalmárokat kirázza a hideg. A modern építészet egyik úttörő teoretikusa a múlt századelőn például arról panaszkodott, hogy nyolc év különbség van a saját és a szomszédjában lakók jelene között, és mégis egymás mellett élnek, sőt vidéken élnek olyanok is, akikről évszázadok választják el az ő modernségét. „Boldog Amerika!” – tör ki belőle a kiáltás – „Nálunk [Európában] még a városokban is vannak olyan korszerűtlen emberek, kóborlók a 18. századból [...], akik jobb szeretik a fácánt, amin a szakács napokig dolgozik, és jobban kedvelik a reneszánsz díszítésű cigarettadobozt, mint a simát. És hogyan áll a vidék? A ruhák és a háztartási cikkek mind a korábbi évszázadokhoz tartoznak. A paraszt nem is keresztény, hanem pogány.”⁶ Ezek egy olyan ember szavai, akit szemmel láthatóan lenyűgözött és megtevéstett a modern világgép mítosza az egymás után következő dolgok és idők hierarchiájáról. Viszont ugyanez a szerző, aki 1908-ban bűnnek nevezte az ornamentikát és egy amerikai bárt épített Bécsben, 1917-ben már az építészek kollektív megmérgezésére szólította fel olvasóit. Ennél jobban kevés dolog szemléltethetné a forradalmi modernség belső dinamikáját. Úttörői között még az építészek is az a legnagyobb problémája, hogy az emberek végső soron nem az időben laknak, hanem a térben. Mint láttuk, a haladás elvét alapul vevő gondolkodót valósággal elborzasztja a felismerés, hogy a társadalmi életet különféle létformák szomszédosága alkotja és nem feszesen önmagukba záródó állapotok egymásutánisága.

a jobboldalt konkrét topográfia jellemzi

UTÓPIKUS BALOLDAL

Idővé fogjuk változtatni a teret! Ennek pusztán kimondásához is erős hit kell, de a baloldalon mindig is megvolt ez a hit. Az így megfogalmazott célt fáradszónaként üzték, harsány plakátokon és kötetek százaiban követelték – tudva mindvégig, hogy csak az emberi gondolkodásban érhetik el a vágyott fordulatot. A fizika törvényei ettől még nem fognak megváltozni, a politika viszont igen. Milyen az, amikor ez az elszántság találkozik a halállal?

Baszkföldön, nyakán a fojtópánttal, egy *olasz* anarchista, aki 1897-ben megölte a *spanyol* kormányfőt, utolsó lélegzetével *franciául* annyit mond: *Germinal*. Ez a forradalmi naptár első tavaszi hónapja. Megigazolást és újjászületést jelent egy mindeddig ismeretlen hatalommal viselős jövőben. Ez hit, ha nem is Szent Lajos király hite, aki mindegyre Jeruzsálem nevét ismételve halt meg, mégis egy modern hitvallás a tiszta, emberfeletti léptékű időpolitika mellett. A terrorista halálos ítéletét Bergarában hajtották végre. Mit számít ez egy spanyol

3 Még Marx verseiben is visszatérő motívum a *Traum-Raum* rímpár, ugyanakkor nála távoli, illetve tágas terekről esik szó, vagy a tér álomszerű, illuzórikus emlékképként jelentkezik, amitől búcsút inthetünk.

4 Spengler a kauzalitást nemes egyszerűséggel a „tér logikájának” nevezi, és ehhez a meghatározáshoz nála lényegesen több emberi szabadság társul, mint az időhöz. Oswald SPENGLER: *Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 2003. 9.

5 Max BENSE: *Raum und Ich. Eine Philosophie über den Raum = Max Bense Ausgewählte Schriften*. 1. köt. Verlag J. B. Metzler, Stuttgart-Weimar, 1997. 21.

6 Adolf LOOS: *Ornament und Verbrechen* [1908] = Uő.: *Sämtliche Schriften in zwei Bänden*. Verlag Herold, Wien-München, 1962. 281.

földön franciául haldokló olasznak? Az időről még annyit, hogy nyár vége volt. *Még nem* jött el *Germinal*. A fennálló tények azonban sohasem lesznek érdekesek a forradalmár számára, őt egyedül az foglalkoztatja, ami *még nincs*, ami mindeddig sehol sem volt jelen a világban.

A jobb és a baloldali gondolkodás egészen mást ért radikalitáson. Amennyiben a szó eredeti értelme szerint gyökerességet értünk alatta, kijelenthető, hogy csak jobboldali radikalizmus létezik. A baloldali gondolkodók, legyenek bármilyen szélsőségesek is, mindig a talajtól való elrugaszkodás és a tértől való elszakadás és a gyökértelenség képzetét idézik fel. Marx szerint például radikálisnak lenni annyi, mint a gyökerénél megragadni az ember valóságát. De amikor erről ír, nem a szilárd alaphoz való ragaszkodásra gondol, hiszen így folytatja: „Az ember gyökere azonban maga az ember.”⁷ Nem véletlen, hogy a kommunisták mindig a proletárok tömegeire, vagyis a térforradalom mostohagyermekére akartak támaszkodni forradalmi terveik szövögetésekor. A földönfutóvá tett, hazátlan és nagyvárosi nyomortelepeken összezsúfolt tömeg csakis a marxi értelemben lehet radikális – a város szürke kövezetén egyedül saját magában verhet gyökeret. A földtől végleg elszakított proletárokról méltán állítja a *Kommunista kiáltvány*, hogy „nincs hazájuk”, mert maga a kapitalista termelés egyneműsítette e tömegek életviszonyait és takarította el a forradalom útjából a hagyományos gazdasági-politikai térszerveződés mintáit: „A burzsoázia – olvassuk a manifesztum szövegében – a világpiac kiaknázása által valamennyi ország termelését és fogyasztását kozmopolitává formálta. A reakciók nagy bánatára kihúzta az ipar lába alól a nemzeti talajt.”⁸ A tiszta forradalmi pillanat eljövételét megelőzi a szellemi és fizikai talajvesztés.

Mielőtt a társadalmi robbanás bekövetkezne, a városi térforradalom elszakítja az embereket a helyeiktől és a tér jelentését meghatározó hagyományos igazodási pontoktól. E szellemi és fizikai gyökérvessztés nélkül nehezen, sőt talán egyáltalán nem képződhetne meg az a forradalmi potenciál, amelyre a jakobinusoktól a kommunistákig minden baloldali mozgalom támaszkodott. Ez a tér viszonyaitól elszakadó tiszta időpolitikát jelenti.

Marx általában homályosan fogalmaz a történelemmel kapcsolatban. Hol varázstalanítani próbálja azt, hol pedig misztikus ködbe burkolja. Szerinte a magántulajdon eltörlése révén a kommunizmus olyan világtörténelmi létet biztosít az embernek, amilyennel addig nem rendelkezett: „Az egyes egyének csak ezáltal szabadulnak meg a különböző nemzeti és helyi korlátoktól, kerülnek gyakorlati vonatkozásba az egész világ termelésével (szellemi termelésével is), és kerülnek abba a helyzetbe, hogy az egész föld e mindenoldalú termelését (az emberek alkotásait) élvezhessék.”⁹ Mint látjuk, a részleges, nemzeti, helyi s általában a térbeli kereteket nem más feszíti szét, mint a világtörténelem nevében fellépő forradalom. Marxot különösen az bosszantotta, hogy a burzsoá világ gondolkodói koruk sajátos intézményeit és termelési viszonyait megpróbálták úgy feltüntetni, mintha azok a természet megmásíthatatlan rendjét tükröznék. A forradalom ellenségei ily módon megpróbálják „az idők befolyásától független” természeti és örök törvényekre hivatkozva kivonni a történelem áramából a társadalmi-gazdasági viszonyokat, és saját berendezkedésükre nézve egész egyszerűen tagadják a történelmet.¹⁰ Egy kommunista ennek pontosan az ellenkezőjére törekszik, hiszen szellemi alkímiájának az a rendeltetése, hogy idővé változtassa a teret.

Marx az idő és a történelem fogalmait illetően misztikus maradt. „Az idő” – írja – „az emberi fejlődés tere”.¹¹ Hegel tanulmányozása közben figyelt föl rá, hogy a konzervatív és progresszív gondolkodás szembenállása leképezi a tér és

7 Karl MARX: *Zur Kritik der Hegeischen Rechtsphilosophie* = *Karl Marx Friedrich Engels Werke. Karl Marx Friedrich Engels Gesamtausgabe*. 1. köt. Dietz Verlag, Berlin, 1981. 385.

8 MARX – ENGELS: *A Kommunista Párt kiáltványa*. Kossuth, Bp. 1975. 43., 65.

9 Karl MARX – Friedrich ENGELS: *A német ideológia* = *Karl Marx és Friedrich Engels művei*. 3. köt. Kossuth, Bp. 1976. 38.

10 Karl MARX: *A filozófia nyomorúsága. Válasz Proudhon úrnak „A nyomorúság filozófiájá”-ra* = *Karl Marx és Friedrich Engels Művei*. 4. köt. Kossuth, Bp. 1959. 133–134.

11 Karl MARX: *Wages, Price and Profit. Addressed to Working Men*. szerk. ELEANOR MARX AVELING, Charles H. Kerr & Company, Chicago, 1903. 109.

tiszta, emberfeletti léptékű időpolitika

Helyőrség – A cs. és kir. közös hadsereg tábori lövege Tarakanov (Ukrajna) erődjének közelében, 1916 (Fortepan / Österreichische Nationalbibliothek)

az idő ellentétét.¹² Ugyanezt az összefüggést ragadja meg Lukács György is, aki vehemensen küzd a gondolkodás minden formája ellen, amely „a tér nivójára süllyeszti” az időt.¹³ Amikor szigorúan végigmustrálja az „imperialista korszak filozófiáját”, mintegy felüldülésképpen idézi Hegel egyik gondolatát, amely úgy tűnik, már a tér és idő „igazi” dialektikája felé mutat: „A tér igazsága az idő, így lesz a tér idővé; nem [...] szubjektív értelemben megyünk át az időre, hanem maga a tér megy át.”¹⁴

A forradalom ígérete a jövőben van. Éppen az különbözteti meg mindattól, amit ismerünk, hogy mindeddig még sehol sem volt jelen – ez a megfogalmazás az utópista elrugaszkodás legkövetkezetesebb filozófusa, Ernst Bloch tollából származik. Ő alkotta meg az utópisták *egydimenziós földrajzát* is a következő jelmondat formájában: „ahol Lenin, ott van Jeruzsálem”.¹⁵ Be kell látni, különös topográfia ez, nem földrészek vannak benne, hanem korszakok, a városok hült helyén pedig lakhatatlan eszmék és események rázzák a világot. A Lenin-Jeruzsálem gondolata sem az emberi lakozás helyeként fogant meg Bloch fejében. Különös is lenne, ha egy marxista konkrét toposzra cserélné az utópiát, véget vetne a pusztai vándorlás gyötrelmeinek és bejelentené, hogy megérkezett az

12 Karl MARX: *Kritik des Hegelschen Staatsrechts* = Karl Marx Friedrich Engels Werke. I.m. 316–317.

13 Georg LUKÁCS: *Die Verdinglichung und das Bewußtsein des Proletariats* = Uő.: *Geschichte und Klassenbewußtsein*. Hermann Luchterhand Verlag, Darmstadt-Neuwied, 1977. 264.

14 Idézi: LUKÁCS György: *Az ész trónfosztása. Az irracionalista filozófia kritikája*. Akadémiai, Bp. 1965. 186–187. Kiemelés tőlem.

15 Ernst BLOCH: *Prinzip Hoffnung*. Frankfurt am Main, 1959. 241., 711.

ígéret földjére. Ha a baloldal kapcsolatot teremt a politika térbeli rendjével, a legfontosabb elvét tagadja meg. Maga Sartre is keserűen jegyezte meg, hogy a kommunista eszmék egy állam hivatalos doktrínájává válva, konkrét térbeli összefüggések közé szorultan elveszítették minden hitelességüket. Szavai szerint „a marxizmus megállt”. Egy ilyen beismerés kapcsán a baloldali filozófusnak némi elszántságra van szüksége ahhoz, hogy szembenézzen a tér realitásaival, de úgy tűnik, ez Sartre-ban talán éppen kiábrándultsága miatt volt meg, mert elvtársai utópikus viselkedését a következő példával írta le: „A budapesti metró valóságos volt Rákosi fejében; ha Budapest talaja nem tette lehetővé a megépítést, akkor a talajt ellenforradalminak minősítették.”¹⁶ A példa tényleg sokat elárul a baloldal térhez fűződő viszonyáról. Sartre épp csak azt felejté el, hogy a talaj mindig ellenforradalmi. Az egyértelmű jelentéssel bíró és szilárd szerkezetű tér olyasvalami, amire a topikus jobboldal mindig támaszkodhat, az utópikus baloldal azonban soha.

Amikor El Liszickij az építészet nyelvén akarta kifejezni a marxizmus győzelmét, első gondolata az alap statikai meghaladása volt: „Utópisztikus elképzeléseink egyike az a vágy, hogy leküzdjük az alapszerkezet, a földhöz kötöttség korlátait.” Az építészmérnökök, kiváltképp a statikusok ráncolhatták a homlokukat a tervek hallatán, ugyanis a forradalmi alkotóművész olyan Lenin Intézetet akart, amely végre valahára elszakad a talajtól. Liszickij eszerint a forradalmárok azon szűkebb köréhez tartozott, akik nem csupán „látták”, de valóban értették is Lenint. Ha a talaj, a gravitáció, a tér és az egész természet ellenforradalmi, akkor a mérnököknek ki kell találnia valamit – mindez nem lehet akadály. „A technológia feladata annak biztosítása, hogy az épülettömeg elemei, amelyek új kapcsolatokat és feszültségeket hoznak létre a térben, szerkezetileg biztonságosak legyenek. Az alapszerkezet, a földalatti legyőzésének gondolata még tovább vihető, és a gravitáció mint olyan legyőzésére szólít fel. Ez lebegő szerkezeteket, fizikai-dinamikus architektúrát igényel. Bár a világban e futurisztikus tervek és javaslatok mérséklése továbbra is szükséges, alapvető helyességük már a jelenben is nyilvánvaló.”¹⁷

A baloldali gondolkodás nem csupán vertikálisan, de horizontálisan is fel kívánja számolni a térbeli struktúrákat és a társadalom térszerű tagozódását. Ez a külső és a belső pozíciók elbizonytalanításának programja, amelynek leginkább az átmeneti terek felelnek meg: a tranzit-zóna, pályaudvar, menekülttábor, teherkikötő. Walter Benjamin – aki szerint Párizs elsősorban nem Franciaország, hanem „a 19. század fővárosa”¹⁸ – felfigyelt az ilyen átmeneti terek jelentőségére. A város, amely jobban kötődik korszakokhoz, mint terekhez, változó, nagyvilágian könnyed térformákat tár a szemünk elé, amerre csak né-

a baloldal egyedül a változásban ismer állandóságot

zünk. A baloldali filozófus arra is felfigyel, hogyan népesítjük be egyre inkább az időt, és hogyan szakadunk el a tértől. A viszonylagos, áttetsző, üveggel fedett passázsok, a kiállítóterek és vasútállomások – mind-mind átmeneti célokat szolgálnak.¹⁹ Elidőzünk bennük, nem lakozunk. Ez az átmenetiség kulcsszerepet játszik a politika baloldali megközelítésében. Az utópista számára az ideális fel-

tételek csak akkor teljesülnének, ha „a házak rövidebb ideig élnek, mint az emberek, és minden generáció megépíthetné a saját városát”.²⁰ Ebben az esetben a forradalmárnak sohasem kellene tekintettel lennie a térré vált időre, egyedül a változásban ismerne állandóságot, és tüntetően hátat fordíthatna a politika térbeli összefüggéseinek.

16 Jean-Paul SARTRE: *A módszer kérdései*. ford. NAGY Géza = *Módszer, történelem, egyén. Válogatás Jean-Paul Sartre filozófiai írásaiból*. szerk. TORDAI Izidor, Gondolat, Bp. 1976. 116., 117.

17 EL LISSITZKY: *Russia. An Architecture for World Revolution*. ford. ERIC DLUHOSCH, MIT Press, Cambridge, 1970. 64–66.

18 WALTER BENJAMIN: *Paris, die Hauptstadt des XIX. Jahrhunderts* = Uő.: *Gesammelte Schriften*. V. köt. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1991. 45–59.

19 Uő. 46.

20 PANAJOTIS KONDYLIS: *Der Niedergang der bürgerlichen Denk- und Lebensform. Die liberale Moderne und die massendemokratische Postmoderne*. Akademie Verlag, Berlin, 2010. 110., 113.

TOPIKUS JOBBOLDAL

A jobboldal a térbeli rend felől közelíti meg a politikát, mert „tudja, hogy a politika mindig lokális”.²¹ Ez a megközelítés a progresszív baloldalával ellentétben nem az idő, hanem a tér dimenzióját hangsúlyozza. A téripolitikai gondolkodás úttörői szinte kivétel nélkül nemzeti konzervatív beállítottságúak voltak. Az egyik ilyen szerző kijelenti például, hogy „az állam sokkal bensőségebben tartozik a térhez, mint korszakokhoz”.²² Tipikus konzervatív gondolat.

A forradalom történelmi dinamizmusával szemben a hagyományelvű gondolkodók kezdettől fogva a politikai közösség térbeliségét hangsúlyozták. Már a 19. században is kiforrott a progresszív időpolitika és a konzervatív téripolitika ellentéte, utóbbi már ekkor is „a »kortárs« [...] fogalmával a »tértárs« konzervatív fogalmát állítja szembe”.²³ A *Raumgenosse* fogalma német lelemény. De egy francia konzervatív sem mondta volna soha, amit Benjamin, hogy Párizs a 19. század fővárosa. Esetleg afféle bünvallomásként elismerte volna, hogy Franciaországa, de rögtön kikötötte volna azt is, hogy identitása szempontjából nem is ez az igazán fontos, hanem a tájegységek sokaságából felépülő haza egésze és a föld. A hagyomány igazi barátja számukra nem az idő volt, hanem a tér.²⁴ „Igaz, hogy Franciaország egy óriási történelem eseményeinek felhalmozódásából származik, a felhalmozódás azonban ezen az adott helyen ment végbe, nem pedig egy másikon.”²⁵ Ez az, ami a konzervatívoknak igazán számít – az idő térré változtatása, a helyekben fennálló folytonosság.

A progresszív, baloldali retorikában ez a fajta állandóság és a térbeli behatároltság mindig egyet jelent azzal, hogy „kimaradunk a történelemből”. Ezzel szemben a jobboldal számára a történelmi tudat totális mozgósítása jelenti azt, hogy elveszítjük a kapcsolatunkat a térrel. A történelem képzete egyetemességet sugall, a hagyomány valósága viszont egy jól körülhatárolható közösség sajátja. Így állnak szemben egymással a tér és az idő megközelítésmódjai. Hogy melyik a *helytállóbb*, azt nem az idő fogja eldönteni. A politikai közösség a konzervatív szemlélet szerint a család modelljére épül, tehát egymás mellett élő emberek föltétlen, megbonthatatlan szövetsége. A társadalmi életet a konzervatív Adam Müller szerint nem csupán egymásutániságok alkotják, hanem „a *térbeli társak* szükségszerű, minden politikai élet számára nélkülözhetetlen szövetsége” is.²⁶ Figyelemreméltó, hogy a szövetség térbeli modelljét szinte kizárólag a jobboldali szerzők tartják fontosnak. A baloldal a termelési viszonyok vizsgálata révén és különösképpen az általános sztrájk (mint a termelési folyamat megállítás) kapcsán kerültek a legközelebb a térbeliséghez, ám végül mindig megrekedtek az elvont időpolitika spekulációiban. Ernst Jünger az időbeli lét szimbólumának a hajót tartotta, a térszerűbb, időfeletti viszonyokat pedig a szárazföldet borító erdők képével fejezte ki. *Der Waldgang* című művében ebben az értelemben állítja, hogy a baloldali ember, mint bolsevik egy hajón áll, oroszoként viszont az erdőben található.²⁷ A baloldal újra és újra e bilokáció miatt hasonlít meg önmagával és az elveivel. A konzervatív megközelítéstől viszont mi sem áll távolabb, mint ez az önellentmondás.

„Magát a konzervatív gondolkodást csak a térből kiindulva érthetjük meg” – írja a konzervatív forradalom egyik jelentős gondolkodója, Arthur Moeller van den Bruck. „A konzervatív gondolkodás feltétlenül politikai terekben való gondolkodás. Mindig csak azt tudjuk megőrizni, ami térbeli, az időbelit soha.”²⁸ Fontos különbséget fedezhetünk föl a jobboldali téripolitika és a baloldali időpolitika léthez fűződő viszonyában. A konzervatív szemléletmód alapján valami

21 LÁNCZI András: A teljesség arcai: a konzervatív keletkezése. *Kommentár*, 2018/3–4. 39.

22 ADOLF GRABOWSKY: *Staat und Raum. Grundlagen räumlichen Denkens in der Weltpolitik*. Zentral-Verlag, Berlin, 1928. 35.

23 MANNHEIM Károly: *A konzervativizmus. Tanulmány a tudás szociológiájáról*. ford. Kiss Endre. Cserépfalvi, Bp. 1994. 79.

24 Vö. Pierre NORA: *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája*. ford. K. HORVÁTH Zsolt = Üö.: *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. Napvilág, Bp. 2009. 13–33.

25 FERNAND BRAUDEL: *Franciaország identitása*. 1. köt. *A tér és a történelem*. ford. MIHANGSÍK Zsófia, Helikon, Bp. 2003. 195.

26 ADAM HEINRICH MÜLLER: *Az államvezetés művészetének alapjai*. ford. ZOLÁN Péter = *Konzervativizmus 1593–1872. Szöveggyűjtemény*. szerk. KONTLER László, Osiris, Bp. 2000. 430. Kiemelés tőlem.

27 ERNST JÜNGER: *Der Waldgang*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1980. 43.

28 ARTHUR MOELLER VAN DEN BRUCK: *Das dritte Reich*. Der Ring, Berlin, 1923. 189.

Közeli helyeken – Kilátás
a kárpátaljai Rahóról
a Máramarosi-havasokra, 1941
(Fortepan / Schermann Ákos)

akkor érdemli meg a figyelmünket, ha létezik, ezzel szemben a baloldal a „még nem” létezőket kívánja emancipálni a fennálló valósággal szemben. Ennek az ellentétnek van egy utópisták számára kellemetlen mellékszöngéje, amit elveik fenntartása érdekében kénytelenek figyelmen kívül hagyni – jelesül az, hogy az idő önmagában nem létezik. A tér objektív realitás, míg az idő csupán a tér észlelésének egy módja, az emberi tudatba átvitt térbeli jelenség.²⁹ A forradalmár szereti azt hinni, hogy a teret az egyidejűség ritka pillanatai hozzák létre, és a világ különben egyedül a haladás törvényének van alávetve. De amiről beszél, az nemhogy nem szükségszerű – valójában nem is létezik. A baloldaliság ily módon kétségkívül „kiáltás a létező ellen, a nem tudható nevében”.³⁰ Akármilyen erősen szakadjon is föl ez a kiáltás, abban a valós térben visszahangzik, amely végső soron legyőzhetetlen, és mindig is a politika alapja lesz.

Ha a technológiai térforradalom, a globalizáció és társadalmaink szisztematikus depolitizálása ellenére évtizedek múltán is még lehet a közzóra hivatkozva, többes szám első személyben fogalmazni, annak egy oka lehet, hogy a kedvezőtlen feltételek ellenére visszanyertük a térpolitikai tudatosságunkat: azt az érzékenységet, amelyet politikai térérzéknek nevezhetünk. ■

²⁹ Max BENSE: *Raum und Ich. Eine Philosophie über den Raum = Ausgewählte Schriften. I.m. 22.*

³⁰ Roger SCRUTON: *Futóbolondok, csalók, agitátorok. Az újbaloldal gondolkodói.* ford. BETLEN János, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2019. 35.